

РОЗДІЛ 4

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 007:338.242:364.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-81-21>

Хитра О. В.

Хмельницький національний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЯГНЕННЯ СИНЕРГЕТИЧНОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтована доцільність застосування синергетичної методології для пояснення логіки становлення, основних ознак і цілей соціальної економіки. Запропоноване авторське тлумачення терміна “синергетичність соціальної економіки”. Охарактеризовані функції соціальної інфраструктури як необхідного зовнішнього середовища для процесів соціальної самоорганізації. Проаналізована роль соціальних стандартів як параметрів порядку в системі соціально орієнтованої ринкової економіки. Обґрунтована роль соціального захисту в попередженні флуктуацій, породжених соціальними ризиками і проблемами надмірної соціальної диференціації в суспільстві. Розглянуто синергетичний контекст впровадження заходів соціального страхування, що є проявом здатності соціальної спільноти до самоорганізації, самозбереження і самозабезпечення. Доведена потреба у становленні і розвитку гетерогенного середнього класу, який виконує роль соціального медіатора, демонструє інноваційну поведінку і є гарантом соціальної стабільності.

Ключові слова: аттрактор, біфуркація, середній клас, синергетичне суспільство, соціальна інфраструктура, соціальна політика, соціальна самоорганізація, соціальне страхування, соціальний захист населення, соціальні ризики, соціальні стандарти, флуктуація.

Постановка проблеми. Соціально-ринкова економіка являє собою такий соціально-економічний устрій, за якого держава активно сприяє розвитку вільної конкуренції на ринках праці, капіталів, товарів і послуг, послабленню конфліктів між найманими працівниками і роботодавцями, а також проводить політику підтримки соціально незахищених верств населення [1, с. 92]. Передбачена у механізмі такої системи функція соціального вирівнювання спрямована на досягнення синтезу між гарантованою законом свободою в економічній сфері (прояв хаотичності) і зобов'язаннями держави у забезпеченні соціальної справедливості та захищеності (досягнення порядку завдяки балансу інтересів різних соціальних верств населення). Ця система здатна протистояти крайнощам: як командній централізованій економіці, що виключає принцип свободи, так і нерегульованій ринковій економіці, яка не обмежує прагнення до особистої вигоди, нехтуючи соціальним принципом [2, с. 60–61].

З огляду на відмінності культурного і політичного статусу, своєрідність менталітету, історичні особливості та інші чинники, різні держави по-різному вирішують питання про співвідношення цінностей соціальної справедливості (порядку) і свободи (хаосу). Зокрема, у ліберальній соціальній державі перевагу віддають забезпеченню рівності соціальних шансів, у консервативній – досягненню балансу соціальних шансів (можливостей) та умов, а в соціал-демократичній – соціальній рівності громадян. Але, незважаючи на відмінності національних моделей, така економічна система незмінно гарантує громадянам гідний рівень життя, надійний соціальний захист, мінімізацію соціальних ризиків, умови для самореалізації творчого потенціалу тощо [3, с. 268].

Для України на сучасному етапі є досить актуальним питання вироблення власних концептуальних засад розбудови соціально орієнтованої

ринкової економіки для підвищення рівня життя людей і загального добробуту нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки є предметом досліджень багатьох науковців, серед яких О.О. Фурсін [1], Ю.П. Колбушкін, О.І. Клімова і А.М. Петрик [2], Д.М. Сковронський [3] та ін. Чимало вчених (У.І. Моторнюк [4], О.В. Смагло [5], І.Б. Іличок [6] та ін.) вивчають проблеми формування і реформування соціальної політики, розроблення та удосконалення державних соціальних стандартів. Дослідженню особливостей функціонування соціальної інфраструктури присвячені наукові праці І.П. Кінаш [7], І.М. Пріхно [8], Н.Г. Пігуль [9]. Ще один важливий напрям досліджень – розроблення системи соціального захисту населення, соціального страхування та їх фінансового забезпечення. У цій сфері опубліковані наукові праці таких учених, як О.В. Насібова [10], О.І. Данилюк [11], А.Ю. Огінська [12], В.Г. Бульба та О.В. Євтухов [13], Л.В. Осіпова і Н.В. Грицик [14]. Зрештою, чимало науковців (зокрема, Я.В. Сало [15]) обґрунтовують роль середнього класу у становленні й розвитку соціальної ринкової економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на багатогранність проблеми становлення й розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, доцільно виробити інтегральний критерій оцінювання її результативності. На нашу думку, для цього слід скористатися синергетичною методологією, яка дозволить обґрунтувати взаємозумовленість економічного і соціального порядків, визначити атрактивні цілі соціальної політики, виявити потенційні флуктуації у вигляді соціальних ризиків та інших загроз соціальній безпеці, попередити точки біфуркації, породжені конфліктами інтересів різних соціальних груп і невизначеністю шляхів трансформації існуючої економічної системи у соціально орієнтовану модель.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних аспектів формування синергетичної моделі соціально орієнтованої ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Соціально орієнтоване управління у соціально-ринковій економіці спрямоване на формування такої соціальної системи, в якій сумісна діяльність людей (соціально-самоорганізація) упорядковується посередництвом зовнішніх норм чи інститутів (соціально-організація). Важлива функція соціально-ринкового управління – спрямовувати дію ринкових сил таким чином, щоб захистити громадян від стихійної випадковості (хаосу) та забезпечити економічну стабільність (у вигляді динамічної рівноваги). Людиноцентризм соціально-ринкового управління проявляється у забезпеченні умов для реалізації здібностей, інтересів громадян, для дотримання соціальної справедливості у питанні перерозподілу вироблених у суспільстві благ та, відповідно, досягнення балансу між економічною та соціальною ефективністю.

Останнім часом більшість національних економік рухається у напрямі формування так званої “економіки узгоджень”. Ця концепція виходить з факту появи синергетичного ефекту від раціонального поєднання ринкового саморегулювання, державного втручання та корпоративної координації (“раціональна змішаність”), що проявляється у появі механізмів перевернутого характеру – узгодження. Завдяки цьому, на думку О.О. Фурсіна, може бути розв’язана проблема стабільності економічних систем на мікро- та макрорівні шляхом оптимального поєднання цілей суб’єктів національної економіки для досягнення спільної кінцевої мети функціонування [1, с. 91–92].

Концепція синергетичного суспільства у галузі соціальної психології та етнопсихології була розроблена професором антропології Рут Бенедикт [16]. Дослідниця дійшла висновку: культура стає низькосинергетичною, коли соціальна структура викликає протидію та протистояння між її членами, а високосинергетичне суспільство заохочує та стимулює дії його членів, спрямовані на досягнення спільної мети і співпрацю.

На думку відомого психолога Абрагама Маслоу [17], за високої соціальної синергії культурна система цінностей посилює кооперацію і позитивні емоції між індивідами, допомагає мінімізувати конфлікти та протиріччя між ними. Високим синергізмом володіють ті суспільства, соціальні інститути яких організовані таким чином, щоб подолати полярильність між егоїзмом та альтруїзмом. Надаючи допомогу іншим, здійснюючи альтруїстичні вчинки, особистість може отримати певну порцію додаткової енергії (синергії) для власного розвитку.

Як зазначає М.В. Тоба, синергетика може пояснити цілий ряд соціально-психологічних феноменів громадянського суспільства, а також вказати на методи стимулювання, ініціювання, розвитку такого суспільства [18, с. 35]. З позиції І.О. Крюкової, синергетика проявляється у взаємозгодженні соціальної та економічної, екологічної та економічної, а також екологічної та соціальної сфер, і на цьому ґрунтуються теорії соціально орієнтованого, екологічно орієнтованого та ергономічного суспільного господарства [19, с. 55].

Самоорганізація – це колективна погоджена поведінка, в результаті якої на основі виділення параметрів порядку формується стійка структура, тобто здійснюється підпорядкування елементів системи загальній меті розвитку чи вироблення

адаптаційного механізму, адекватного сформованим умовам існування. Соціальна самоорганізація проявляється як збільшення складності системи у формі структуризації соціальних зв’язків і рівнів та у формі здатності створювати більш досконалі продукти (структури).

Загальновідомим є той факт, що суспільство оформляється у більш або менш гармонійну структуру завдяки тому, що його члени, переслідуючи різні індивідуальні цілі, дотримуються однакових правил поведінки. Кожен індивід прагне насамперед реалізувати власну вигоду; водночас він вимушений вступати у відносини кооперації і співробітництва з іншими людьми, рахуватися із законами і звичаями суспільства, виконувати функції, необхідні іншим. Упорядкована спільнота, власне, є соціальною організацією. Проте самоорганізація може призводити і до негативних наслідків, тому в межах суспільства вона потребує коригування з боку створюваних державою інститутів. Однак потрібний ефект буде досягнутий лише за умови, що організуючий вплив узгоджується із самоорганізацією людей, соціальних груп, класів, тобто з внутрішнім потенціалом розвитку суспільства як складної соціально-економічної системи.

Отже, на нашу думку, теоретико-методологічні основи дослідження і практичні аспекти підвищення ефективності соціальної політики можуть бути розширені завдяки синергетичному переосмисленню її ключових моментів і загальної місії у життєдіяльності суспільства.

Соціальна політика є суспільно-історичним явищем: вона з’являється разом із виникненням держави, спрямована на створення умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу кожної людини (як мікросистеми), а також підтримання соціальної злагоди (когерентності інтересів), соціальної цілісності і стабільності (динамічної рівноваги) шляхом утвердження загальнодержавних пріоритетів та регулювання відносин соціальних структур та соціальних інститутів [4, с. 25]. На наш погляд, соціальна політика може вважатися “атрактором порядку”, який детермінує потенційні стани соціальної системи, що втілюються в укорінених у суспільній свідомості культурних архетипах, міфах, життєво важливих інтелектуальних, духовних, матеріальних і природних цінностях, національних ідеях, символах та уявленнях про ідеальну державу, яка проявляє турботу про своїх громадян.

Якщо ж цілеспрямовуючий потенціал атрактора, що рухає систему до чітко визначеної мети (наприклад, заплановані показники модернізації та розвитку з відповідним рівнем життя), втрачається, розвиток системи перестає бути еволюційним. При цьому загострюється нестабільність, виникають і зростають ризики криз, деградації. Для того щоб атрактор залишався для системи актуальним орієнтиром, соціальна політика має ґрунтуватися на пізнанні законів суспільного розвитку, з’ясуванні глибинних тенденцій, що зумовлюють процеси самореалізації людиною власного соціального потенціалу, а також здійсненні цілеспрямованого впливу на них з боку суб’єктів регулятивної діяльності [5, с. 70]. Крім того, на сучасному етапі розвитку соціальна політика кожної окремої держави перебуває під впливом потужних макрофлуктуацій, що є результатом інтенсифікації глобалізаційних тенденцій у світовій економіці. Контрольними параметрами при цьому виступають міжнародні соціальні стан-

дарті (наприклад, затверджені конвенціями Міжнародної організації праці).

Матеріальним підґрунтям ефективної соціальної політики є створення належної соціальної інфраструктури, під якою розуміють стійку сукупність речових елементів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт і які створюють умови для раціональної організації всіх видів діяльності – трудової, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової [7, с. 204]. На нашу думку, соціальна інфраструктура являє собою зовнішнє середовище процесів самоорганізації, що забезпечує концентрацію необхідного ресурсу в заданому місці і в певний час. Зокрема, соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище) завдяки належним умовам життя, а соціально-культурна – сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає вимогам суспільства до якості робочої сили [8, с. 24].

Синергетичними функціями соціальної інфраструктури можна вважати: всебічний і повний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб; створення умов для формування прогресивних тенденцій у демографічних процесах; відтворення робочої сили, яка б відповідала потребам і рівневі розвитку виробництва; раціональне використання людиною вільного часу; формування громадської свідомості та наукового світогляду; розподіл і обмін матеріальних благ та ін. [9, с. 39].

Отже, соціальна інфраструктура відіграє важливу роль у процесах відтворення людського капіталу (йдеться передусім про капітал здоров'я, капітал освіти, інтелектуальний капітал, культурний капітал, а також соціальний капітал). З цієї точки зору особливого значення набуває фінансування соціальної сфери, тісно пов'язане з інвестиціями у розвиток людського капіталу.

Важливу роль у соціально орієнтованій ринковій економіці відіграють соціальні стандарти – параметри порядку, що забезпечують регулювання рівня життя, нівелювання поляризації населення за рівнем доходів та повноцінне відтворення робочої сили. Держава користується соціальними стандартами як інструментом управління соціально-економічним розвитком, застосовуючи їх у процесі розробки соціальної політики, перерозподілу ресурсів у соціальний сектор, реалізації соціальних програм тощо. Але, як стверджують науковці, в Україні орієнтиром для встановлення соціальних стандартів є не стільки науково обґрунтований рівень для мінімального повноцінного життєзабезпечення, скільки реальна спроможність державного бюджету забезпечити виживання населення [6, с. 655], що є порушенням синергетичної кореляції між темпами зростання ВВП, ставками оподаткування, показником прожиткового мінімуму (наповненістю “споживчого кошика”) і, зрештою, рівнем життя у країні.

Для нейтралізації надмірної диференціації у розподілі доходів, фінансового забезпечення соціальних гарантій з метою послаблення соціальної напруги, недопущення соціальних конфліктів та створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків у державі передбачена така форма соціальної підтримки населення, як “соціальний захист” [10, с. 36].

Під соціальними ризиками розуміються небезпеки та загрози, що обмежують економічну само-

стійність, соціальне благополуччя та обумовлюють погіршення соціального становища людини [13, с. 210]. З погляду синергетики, соціальні ризики виконують роль флуктуацій, наростання яких наближає систему до точок біфуркації, які можуть кардинально змінити рівень життя, здоров'я, соціальний і професійний статус окремої людини або соціальної групи.

Мета соціального захисту полягає у тому, щоб забезпечити умови для нормальної життєдіяльності кожної людини в такі біфуркаційні періоди, а також попередити соціальну напругу, яка може виникнути у зв'язку з майновою, культурною, расовою, соціальною нерівністю та, відповідно, обумовити біфуркацію на більш глобальному рівні – всього суспільства. Вважаємо, що заходи соціального захисту населення виконують функцію своєрідного “ентропійного коридору”, вихід за межі якого може або зруйнувати систему через високий ступінь хаосу (відсутність довіри до держави, конфлікти між багатими і бідними, неможливість задовольнити базові потреби), або зробити її надто стабільною і несприйнятливою до ринкових інновацій (зокрема, коли значна кількість населення, замість того щоб підвищувати свій рівень конкурентоспроможності на ринку праці, покладається на допомогу держави).

Важливу роль для ефективності соціальної політики виконує фінансове забезпечення, яке, з синергетичної позиції, є аналогом енергії, залучення і правильний розподіл якої дозволяє системі уникнути загроз дезорганізації і наростання ентропії. Зокрема, використання нормативних методів планування бюджетних видатків дає змогу об'єктивно та справедливо перерозподіляти бюджетні ресурси, з урахуванням соціально-економічного розвитку територій, рівня доходів громадян, демографічної ситуації тощо. Управління фінансовими потоками має бути орієнтоване на забезпечення фінансової рівноваги між надходженнями грошових коштів і виплатами на соціальні заходи з недопущенням надлишкової (нерентабельної) ліквідності [8, с. 24–25].

Водночас збільшення обсягів фінансування ще не означає, що система соціального захисту населення є ефективною з точки зору доступності та якості надання соціальних послуг і соціальної допомоги, забезпечення адресності та соціальної справедливості. Слід зазначити, що в останні роки у багатьох країнах світу спостерігається послаблення соціальної ролі держави, викликане, насамперед, кризою державних фінансів [11]. Зокрема, відбувається пошук нової стратегії фінансування соціального захисту, яка повинна базуватися, перш за все, на інвестиційних та конкурентних механізмах формування доходів населення. На перший погляд, це може знизити рівень синергетичності соціальної сфери, але виходом з ситуації стало поширення соціального страхування як одного з проявів здатності суспільства до самоорганізації.

Соціальному страхуванню притаманні такі ознаки синергетичності, як: солідарність через об'єднання різних ризиків за однакових страхових внесків; солідарність у межах суспільства як інтертемпоральний (міжчасовий) перерозподіл (йдеться про так званий договір поколінь, за яким відбувається перерозподіл прибутків від працездатних молодших до непрацездатних старших членів суспільства); солідарність як інтерперсональний (міжособистісний) перерозподіл (перерозподіл прибутків між найбагатшими і найбіднішими соціальними групами, безпосередньо між

застрахованими суб'єктами, між застрахованими і незастрахованими учасниками системи соціального захисту) [10, с. 38; 12, с. 135]. Отже, має місце поєднання кількох рівнів перерозподільчих відносин: у межах життя людини, між людьми одного покоління, між різними поколіннями. Особливе синергетичне забарвлення має добровільне соціальне страхування, оскільки воно ґрунтується на засадах колективної солідарності і взаємодопомоги, демократизму в управлінні страховими фондами, найбільш повної реалізації принципів самоврядування та соціального партнерства.

Водночас система соціального страхування може стати антисинергетичною, якщо розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників та застрахованих, має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами, потребуються значні за обсягами трансферти з державного бюджету на збалансування доходів і видатків.

Таким чином, все більшого значення набувають розподільчі відносини, які базуються на принципі самозабезпечення економічно активної частини населення. Держава, перш за все, повинна створити умови для того, щоб працююча особа мала змогу заробляти стільки, скільки дозволяють її здібності та ініціатива [14, с. 14]. Іншими словами, проблема соціального забезпечення повинна вирішуватися шляхом трансформації політики доходів населення відповідно до сучасних стандартів якості життя, а не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів. Якщо кожна працююча людина зможе за рахунок власних коштів забезпечити себе і свою родину необхідними соціальними послугами, це буде однією з ознак досягнення цілей соціальної самоорганізації (за фінансовим критерієм).

Як відомо, оптимальною є ситуація, за якої добробут жодної людини не може бути підвищений за допомогою будь-якого перерозподілу ресурсів або економічних благ, без того щоб не було заподіяно шкоди добробуту будь-кого іншого (така ситуація дістала назву розподілу, ефективного за Парето). Будь-які управлінські рішення в економічній сфері, що створюють вигоди для однієї групи індивідів і не завдають збитку іншій групі, збільшують суспільний добробут, а отже, можуть вважатися обґрунтованими за критерієм синергізму.

З іншого боку, через суб'єктивність у розумінні соціальної справедливості, створення вигод для окремої групи людей навіть без шкоди для інших може не сприйматися суспільством як збільшення загального добробуту, а викликати громадське невдоволення. Це дозволяє, певною мірою, зрозуміти несподівані (з об'єктивної точки зору) соціальні заворушення, які виводять систему зі стану рівноваги і підштовхують її, знову ж таки, до точки біфуркації. Така ситуація пояснюється нелінійністю і неповною детермінованістю причинно-наслідкових зв'язків у соціально-економічній системі. Відтак, існує точка зору, що усі члени суспільства повинні мати не тільки рівні можливості, але й більш-менш рівні результати, і тільки це дозволить досягти єдності і згуртованості нації [20, с. 7].

Для стабільного розвитку суспільства необхідна соціально-економічна опора у вигляді середнього класу. Середній клас виконує у суспільстві низку функцій [15; 19, с. 56], які можна вважати системоформуючими і синергетичними. Зокрема, середній клас, виступаючи посередником між "верхами" та "низами" суспільства, виконує роль соціального медіатора. Середній клас є основним

внутрішнім інвестором і "податковим донором". Середній клас створює масовий попит на споживчі товари і послуги, формуючи базу для масового виробництва, що, у свою чергу, забезпечує створення нових робочих місць і зростання продуктивності праці. Середній клас створює, освоює і поширює зразки соціокультурних та інноваційних поведінкових практик; є носієм базових компонентів національної культури, а отже, виконує функції культурного інтегратора суспільства. Таким чином, у середньому класі сконцентрований найбільш цінний трудовий і інтелектуальний капітал (енергія) суспільства, він демонструє інноваційну поведінку (імпульс до саморозвитку), закріплює досягнуті результати та відтворює їх у наступних поколіннях (функції самозбереження і самовідтворення). З іншого боку, середньому класу властива гетерогенність за рівнем доходів, соціально-професійним статусом, життєвими цінностями, політичними орієнтаціями, моделями економічної поведінки. Завдяки такому розмаїттю не згасає внутрішній потенціал середнього класу як відкритої динамічної системи, здатної до постійного самооновлення у відповідь на трансформаційні виклики сучасного суспільства.

На рис. 1 нами відтворені основні ознаки синергетичної моделі соціально орієнтованої ринкової економіки як нової дисипативної структури, що виникає внаслідок балансування хаосу й порядку, проходження каскаду соціальних біфуркацій та вибору одного з конкуруючих атракторів суспільного розвитку.

В результаті проходження неминучих точок біфуркації може сформуватися: а) антисинергетичне "хаотизоване" суспільство (коли ринкові сили домінують, а застосування державного механізму перерозподілу благ є недостатньо дієвим); б) антисинергетичне "над-упорядковане" суспільство (коли державний вплив обмежує дію ринкових самоорганізуючих сил, стримуючи тим самим економічну свободу, ініціативу, інновації); в) синергетичне суспільство (є ознакою оптимальної збалансованості процесів організації та самоорганізації, що дозволяє отримати ефект позитивної соціальної синергії).

На основі розглянутих вище положень пропонуємо застосовувати поняття "синергетичність соціальної економіки", під яким розумітимемо погодженість між механізмами ринкової саморегуляції та інструментами державного впливу на розвиток складної соціально-економічної системи, за якої досягається умовний баланс між економічними інтересами господарюючих суб'єктів (прозорі правила ведення бізнесу, справедливі податки), установками економічно активного населення на успішне працевлаштування (сприяння продуктивній зайнятості) і прагненням кожного пересічного громадянина до соціальної безпеки (високі соціальні стандарти). За таких умов у системі з'являються емерджентні властивості і вмикається так званий "режим із загостренням", який дозволяє суттєво прискорити економічне зростання саме завдяки погодженості у діях різних соціальних груп, найманих працівників та підприємців, державних органів та недержавних організацій. У результаті можливе досягнення ефекту соціальної синергії у вигляді взаємопогоджених темпів зростання ВВП, надходжень до державного бюджету, підвищення прожиткового мінімуму, обґрунтованості та адресності соціальних виплат.

Висновки і пропозиції. Таким чином, для становлення й розвитку соціально орієнтованої рин-

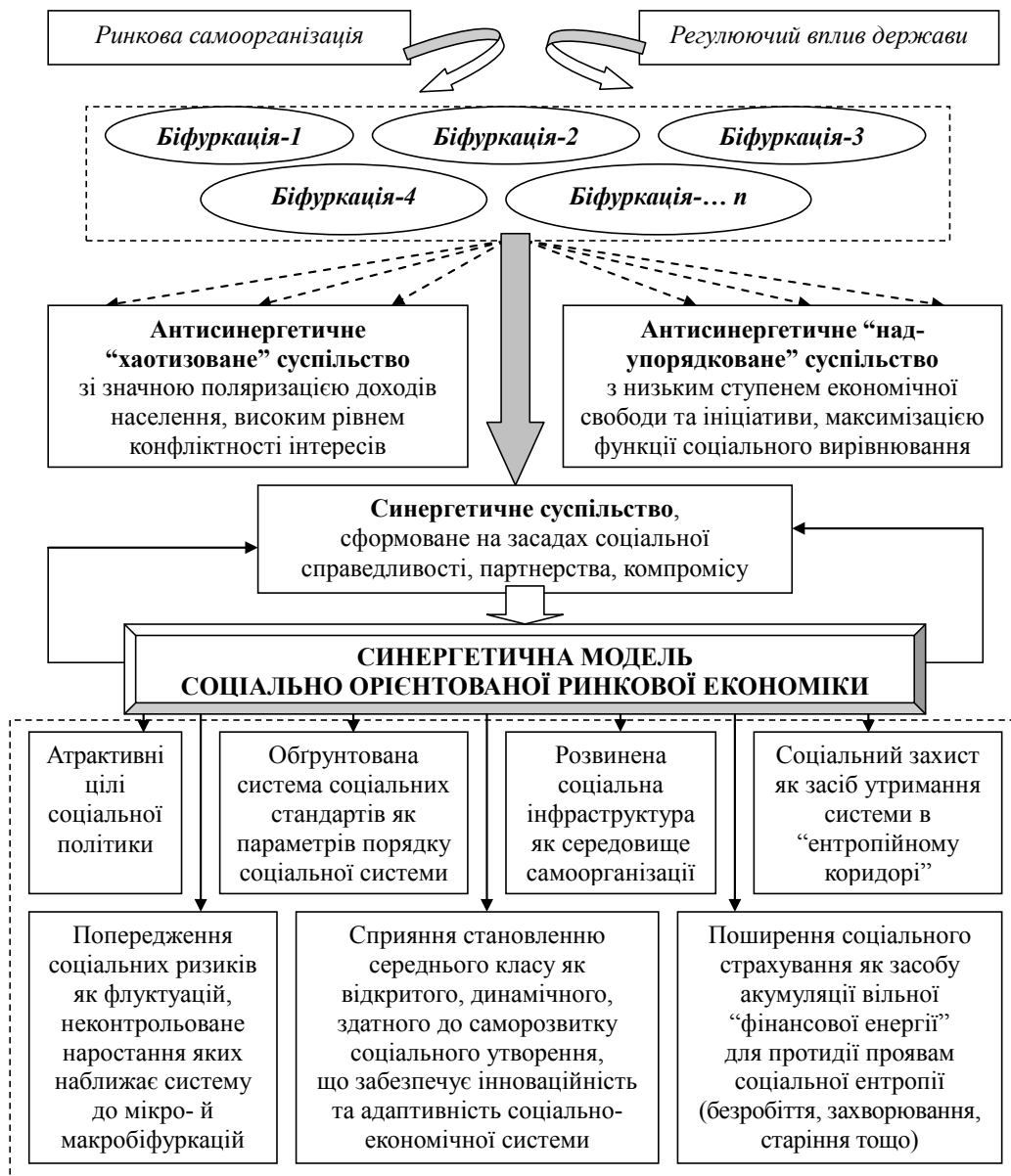

Рис. 1. Передумови формування та основні ознаки синергетичної моделі соціально орієнтованої ринкової економіки як результату біфуркаційних перетворень та самоорганізації громадянського суспільства

Джерело: авторська розробка

кової економіки необхідне створення належних передумов у громадянському суспільстві. Неоднорідність суспільства за соціальним критерієм (поділ на багатих і бідних, економічно активне та економічно неактивне населення, зайнятих і безробітних), суб'єктивізм у розумінні соціальної справедливості ставить перед державою складні завдання щодо виконання функції соціального вирівнювання. Водночас, високі морально-етичні стандарти життя, готовність членів суспільства до взаєморозуміння, пошуку компромісу, незважаючи на розходження у соціальному статусі, доходах та способі життя, становлення норм солідарності і взаємодопомоги мають стати запорукою узгодженості індивідуальних систем ціннісних орієнтацій з базовими положеннями соціальної політики держави.

На основі систематизації теоретико-методологічних основ соціальної політики нами обґрун-

тована доцільність їх поглиблення завдяки застосуванню інструментарію синергетики як міждисциплінарного наукового підходу. Розуміння характеру флуктуацій, яких зазнає соціально-економічна система на сучасному етапі розвитку, дозволяє краще підготуватися до біфуркаційних перетворень, якими супроводжуються будь-які процеси трансформації (перехід до ринкових відносин, євроінтеграція, імплементація міжнародних соціальних стандартів, економічна криза тощо). Критерієм результативності реформ можна вважати підвищення рівня синергетичності соціальної сфери, що надає кожній людині додатковий ресурс (енергію) до особистісного розвитку, а економіці загалом – імпульс до підвищення національного доходу.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в опрацюванні прикладних аспектів вимірювання ефекту соціальної синергії.

Список використаних джерел:

1. Фурсін О.О. Формування концепції соціально-ринкового господарства і соціально-орієнтованого управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 86–103.
2. Колбушкін Ю.П., Клімова О.І., Петрик А.М. Аналіз основних підходів до формування соціально орієнтованої економіки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. № 6(68). С. 59–65.
3. Скворонський Д.М. Сучасні моделі соціальної держави. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2016. № 850. С. 264–271.
4. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 23–26.
5. Смагло О.В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38(2). С. 70–73.
6. Пличок В.І. Соціальні стандарти України: стан та перспективи змін. *Економіка та суспільство* : електронне наукове фахове видання. 2016. Вип. 7. С. 653–659. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/110.pdf (дата звернення: 09.04.2020).
7. Кінаш І.П. Суть та зміст поняття "соціальна інфраструктура". *Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки"*. 2012. № 2. Т. 1. С. 202–204.
8. Пріхно І.М. Фінансові відносини у соціальній сфері. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія "Економічні науки"*. 2017. Вип. 44(2). С. 21–27.
9. Пігуль Н.Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія "Економічні науки"*. 2013. № 2. С. 37–41.
10. Насібова О.В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40.
11. Данилюк О.І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка* : електронний журнал. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7056> (дата звернення: 09.04.2020).
12. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131–136.
13. Бульба В.Г., Євтухов О.В. Соціальні ризики людського розвитку: сутність та місце в державному управлінні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2. С. 209–214.
14. Осіпова Л.В., Грицик Н.В. Фінансування соціального забезпечення в умовах децентралізації. *Приазовський економічний вісник* : електронне наукове видання. 2019. Вип. 2(13). С. 10–15. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/3.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
15. Сало Я.В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство"*. 2016. Вип. 7(3). С. 63–66.
16. Benedict R. F. *Patterns of Culture*. Boston; New York : Houghton, Mifflin and Company, 1934. 260 p.
17. Маслоу А. *Дальние пределы человеческой психики*. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 432 с.
18. Тоба М. Сучасні моделі групового впливу: синергетичний підхід. *Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія*. 2009. Вип. 14. Ч. 2. С. 27–36.
19. Крюкова І.О. Суспільно-економічні аспекти синергетики. *Економічний часопис-XXI*. 2010. № 5–6. С. 53–57.
20. Кравцов О.О. Питання розподілу благ в економічній теорії добробуту. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 42. С. 6–11.

References:

1. Fursin O.O. (2009) Formuvannja koncepciji socialjno-rynkovogho gospodarstva i socialjno-orijentovanogho upravlinnja [Formation of the concept of social market economy and socially oriented management]. *Ghumanitarnyj visnyk Zaporizhzhjoi derzhavnoji inzhenernoji akademiji* [Humanities Bulletin of Zaporizhzhje State Engineering Academy], vol. 36, pp. 86–103.
2. Kolbushkin Ju.P., Klimova O.I., Petryk A.M. (2018). Analiz osnovnykh pidkhodiv do formuvannja socialjno orijentovanoji ekonomiky [Analysis of the main approaches to formation of socially oriented economy]. *Problemy systemnogho pidkhdou v ekonomici* [Problems of systemic approach in the economy], vol. 6(68), pp. 59–65.
3. Skovronskyy D.M. (2016). Suchasni modeli socialjnoji derzhavy [Current state of social model]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu "Lvivskja politekhnika"* [National University "Lviv Polytechnic" Herald], no. 850, pp. 264–271.
4. Motornjuk U.I. (2016). Socialjna polityka jak neobkhdna umova funkcionuvannja socialjnoji derzhavy [Social policy as needs of the welfare state]. *Ekononika ta derzhava* [Economy & State], no. 12, pp. 23–26.
5. Smaghlo O.V. (2019). Socialjna polityka: realiji ta perspektyvy [Social policy: realities and prospects]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji* [Black Sea Economic Studies], vol. 38(2), pp. 70–73.
6. Plichok V.I. (2016). Socialjni standarty Ukrainy: stan ta perspektyvy zmin [Social standards of Ukraine: current situation and prospects of change]. *Ekononika ta suspiljstvo* [Economy and Society] (electronic journal), vol. 7, pp. 653–659. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/110.pdf (accessed 09 April 2020).
7. Kinash I.P. (2012). Sutj ta zmist ponjattja "socialjna infrastruktura" [The essence and content of the concept of "social infrastructure"]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija "Ekononichni nauky"* [Khmelnitskyi National University Herald. Economic Sciences], no. 2, vol. 1, pp. 202–204.
8. Prihno I.M. (2017). Finansovi vidnosyny u socialnij sferi [Financial relations in social sphere]. *Zbirnyk naukovykh pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologichnogho universytetu. Serija "Ekononichni nauky"* [Proceedings of Scientific Works of Cherkasy State Technological University. Economics Sciences], vol. 44(2), pp. 21–27.
9. Pihul N.G. (2013). Sutnistj i znachennja socialjnoji infrastruktury [The essence and meaning of social infrastructure]. *Naukovyj visnyk Poltavskjkogho universytetu ekonomiky i torghivli. Serija "Ekononichni nauky"* [Poltava University of Economics and Trade. Economics Sciences], no. 2, pp. 37–41.
10. Nasibova O.V. (2019). Teoretychni aspekty finansovogho zabezpechennja socialjnogho zakhystu naselelnja [The theoretical aspects of financial provision of social protection of the population]. *Ekononika ta derzhava* [Economy & State], no. 8, pp. 35–40.
11. Danyliuk O.I. (2019). Socialjnij zakhyst naselelnja ta finansovij mekhanizm jogho realizaciji [Social protection of population and financial mechanism of its realization]. *Efektivna ekonomika* [Efficient Economy] (electronic journal), no. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7056> (accessed 09 April 2020).
12. Oginska A.Ju. (2018). Socialjnij zakhyst naselelnja ta finansovij mekhanizm jogho realizaciji: teoretyko-konceptualnij zriz [Social protection of the population and financial mechanism of its realization: theoretical and conceptual section]. *Ekononika ta derzhava* [Economy & State], no. 4, pp. 131–136.
13. Bulba V.Gh., Yevtukhov O.V. (2017). Socialjni ryzky ljudskjkogho rozvytku: sutnistj ta misce v derzhavnomu upravlinni [Social risks to human development: essence and place in public administration]. *Aktualjni problemy derzhavnogho upravlinnja* [Pressing problems of public administration], no. 2, pp. 209–214.
14. Osipova L.V., Grytsky N.V. (2019). Finansuvannja socialjnogho zabezpechennja v umovakh decentralizaciji [Financing of social securement in decentralization conditions]. *Pryazovskjyj ekonomichnyj visnyk* [Priazovsky Economic Herald] (electronic journal), vol. 2(13), pp. 10–15. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/3.pdf (accessed 10 April 2020).

15. Salo Ja.V. (2016). Serednij klas jak instrument socialjno-ekonomichnogho rozvytku krajiny [Middle class as a tool of social and economic development of the country]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu. Serija "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo"* [Uzhgorod National University Scientific Herald. International Economic and Social Government], vol. 7(3), pp. 63–66.
16. Benedict R.F. *Patterns of Culture*. Boston; New York: Houghton, Mifflin and Company, 1934. 260 p.
17. Maslou A. (1999). *Dal'nie predely chelovecheskoy psikhiki* [The far reaches of the human psyche]. St. Petersburg: Eurasia. (in Russian)
18. Toba M. (2009). Suchasni modeli ghrupovogho vplyvu: synerghetychnyj pidkhdid [Modern models of group influence: a synergistic approach]. *Zbirnyk naukovykh pracj: filosofija, sociologhija, psykhologhija* [Proceedings of Scientific Works: Philosophy, Sociology, Psychology], vol. 14, no. 2, pp. 27–36.
19. Kryukova I.O. (2010). Suspiljno-ekonomichni aspekty synerghetyky [Societal-economic aspects of synergetics]. *Ekonomichnij chasopys-XXI* [Economic Annals-XXI], no. 5–6, pp. 53–57.
20. Kravtsov O.O. (2019). Pytannja rozpodilu blagh v ekonomichnij teorii dobrobutu [The question of the goods distribution in the economic theory of welfare]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji* [Black Sea Economic Studies], vol. 42, pp. 6–11.

Хитрая Е. В.

Хмельницький національний університет

ПЕРСПЕКТИВЫ ДОСТИЖЕНИЯ СИНЕРГЕТИЧНОСТИ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье обоснована целесообразность применения синергетической методологии для объяснения логики становления, основных признаков и целей социальной экономики. Предложено авторское толкование термина “синергетичность социальной экономики”. Охарактеризованы функции социальной инфраструктуры как необходимой внешней среды для процессов социальной самоорганизации. Проанализирована роль социальных стандартов в качестве параметров порядка в системе социально ориентированной рыночной экономики. Обоснована роль социальной защиты в предупреждении избыточных флуктуаций, порожденных социальными рисками и проблемами чрезмерной социальной дифференциации в обществе. Рассмотрен синергетический контекст внедрения мероприятий социального страхования, что является проявлением способности социального сообщества к самоорганизации, самосохранению и самообеспечению. Доказана необходимость становления и развития гетерогенного среднего класса, выполняющего роль социального медиатора, который демонстрирует инновационное поведение и является гарантом социальной стабильности.

Ключевые слова: аттрактор, бифуркация, средний класс, синергетическое общество, социальная инфраструктура, социальная политика, социальная самоорганизация, социальное страхование, социальная защита населения, социальные риски, социальные стандарты, флуктуация.

Khytra Olena

Khmelnitskyi National University

PROSPECTS OF ACHIEVING SINERGY OF SOCIETY IN THE CONDITIONS OF SOCIALLY ORIENTED MARKET ECONOMY

Summary

The feasibility of applying a synergistic methodology to explain the logic of formation, the main features and goals of the social economy has been substantiated in the article. Social policy is considered as a kind of “order’s attractor”, which determines the potential states of the social system, embodied in the cultural archetypes, myths, vital intellectual, spiritual, material and natural values, national ideas, symbols, national ideas, symbols and images of the perfect state which shows concern for its citizens. Social standards – order parameters that ensure the regulation of living standards, the polarization of the population by income and the full reproduction of the workforce play an important role in a socially oriented market economy. Synergistic interpretation of social risks as fluctuations, the growth of which brings the system closer to the bifurcation points that can dramatically change the standard of living, health, social and occupational status of an individual or social group has been suggested in the article. The criterion for the effectiveness of social protection is suggested to consider holding the system in the so-called “entropy corridor”, which allows, on the one hand, to avoid unwanted bifurcation shocks and, on the other hand, to be open to market mechanisms of self-regulation and progressive social innovations. Financial security, which, from a synergistic point of view, is an analogue of energy, the involvement and proper distribution of which allow the system to avoid the threats of disorganization and entropy growth, plays an important role for the effectiveness of social policy. The development of social insurance can be considered a manifestation of the ability of individuals, social organizations and society as a whole to self-organize. New distributive relations in the system of social economy are based on synergetic principles of self-preservation, self-sufficiency, self-reproduction. System-forming functions in a socially oriented market economy are heterogeneous by its components middle class, a kind of a social mediator that demonstrates innovative behavior and, at the same time, guarantees social stability. The author’s interpretation of the term “synergies of the social economy”, which means the consistency between the mechanisms of market self-regulation and instruments of state influence on the development of a complex socio-economic system, which achieves a conditional balance between the economic interests of economic entities (transparent rules of doing business taxes), the setting of economically active people for successful employment (promoting productive employment) and the aspirations of every average community to social security (high social standards) has been presented in the article. As a result, it is possible to achieve the effect of social synergy in the form of mutually agreed GDP growth rates, revenues to the state budget, raising the subsistence level, validity and targeting of social payments.

Keywords: attractor, bifurcation, middle class, synergetic society, social infrastructure, social policy, social self-organization, social insurance, social protection of population, social risks, social standards, fluctuation.